

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE LITERE, ISTORIE ȘI TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Conducător științific,
PROF.UNIV.DR. DAN NEGRESCU

Doctorand,
DANA NICOLA

TIMIȘOARA
2017

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE LITERE, ISTORIE ȘI TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT
PURIFICARE ȘI ASANARE PRIN POEZIE:
CU REFERIRE LA LITERATURA LATINĂ

Conducător științific,
PROF.UNIV.DR. DAN NEGRESCU

Doctorand,
DANA NICOLA

TIMIȘOARA
2017

CUPRINS

INTRODUCERE.....	3
CAPITOLULUL I	
PURIFICARE ȘI ASANARE ÎN TERMINOLOGIA LATINĂ.....	9
I.1. Terminologia purificării.....	9
I.2. Terminologia asanării.....	46
CAPITOLULUL II	
CURĂȚENIA ȘI ASANAREA CORPULUI CA IDEAL ROMAN	
II.1. Curățarea și asanarea în raport cu mentalitățile romane.....	66
II.2. Apeductele și apa în Roma.....	71
II.3. Sistemul de canalizare și latrinele.....	79
II.4. Îmbrăcămintea și <i>cura corporis</i> la bărbatul roman și la femeia romană.....	82
II.5. Termele romane și curățenia corpului.....	91
II.6. Asanarea trupului.....	97
CAPITOLULUL III	
HORATIUS: <i>DOCTOR ET MEDICUS SPIRITUALIS</i>	
III.1. Viața și opera.....	107
III.2. Satirele.....	112
III.3. Epodele.....	146
III.4. <i>Carmen saeculare</i>	157
III.5. Odele.....	159
III.6. Epistolele.....	188
CAPITOLULUL IV	
<i>CURA CORPORIS ET ANIMI ÎN OPERA OVIDIANĂ</i>	
IV.1. Viața lui Ovidius.....	204
IV.2. Opera.....	212
IV.3. <i>Ars amandi</i>	218
IV.4. <i>Remedia amoris</i>	244
IV.5. <i>De medicamine faciei feminae</i>	251
IV.6. Poezia exilului.....	256
IV.6.1. <i>Tristia</i>	257

IV.6.2. <i>Epistulae ex Ponto</i>.....	283
CONCLUZII.....	301
BIBLIOGRAFIE.....	304

REZUMAT

Cuvinte cheie: terminologie, purificare, asanare, Ovidius, Horatius.

ALEGEREA ȘI SCOPUL TEMEI

Această lucrare, „Purificare și asanare prin poezie: cu referire la literatura latină”, își are originea în preocupările autoarei referitoare la aspectele de terminologie latină, precum și la cele de cultură și civilizație latină, puse în legătură cu purificarea, curățenia și însănătoșirea, precum și manifestările opuse acestora, și în dorința de a găsi manifestări ale acestora în textele literare, în mod particular, în operele horatiene și ovidiene.

Prezenta teză își propune ca, prin elementele de terminologie latină, prin aspectele de cultură și civilizație, prin operele literare supuse analizei, să urmărească efectul purificator și curativ pe care poezia îl are atât asupra individului izolat, cât și asupra unei întregi societăți. Procesele de purificare și de asanare sunt urmărite atât la nivel material, cât și la nivel moral și spiritual. Astfel, în operele literare, vom acorda atenție aspectelor care au menirea de a ajuta individul, respectiv societatea, să se elibereze de cotidian, să-și învingă orice fel de spaimă, să se împace cu sine însuși și cu lumea, să evite viciile și să trăiască în conformitate cu bunele moravuri, să nu trăiască în lux, ci în cumpătate, să iubească cinstit, să se îngrijească de propria persoană, să mănânce echilibrat, astfel încât să se păstreze sănătos, să rămână curat la trup, minte și suflet, iar dacă răul și-a făcut deja simțită prezența, să-și regăsească drumul spre virtute și însănătoșire.

STRUCTURA LUCRĂRII

Din punct de vedere structural, teza cuprinde patru capitole ce urmează unei părți introductive menite a pune în evidență obiectivul tezei și metodele de cercetare. Astfel, cel dintâi capitol este alocat terminologiei latinești a purificării și asanării, al doilea urmărește aspectele de cultură și civilizație aferente purificării și asanării, al treilea capitol urmărește textele horatiene ce se pretează temei propuse, pe când cel de-al patrulea capitol analizează operele ovidiene ce trimit la purificare și asanare.

Cel dintâi capitol al lucrării, „Purificare și asanare în terminologia latină”, are rolul de a clarifica termenii latinești implicați în subiectul cercetării noastre și, în egală măsură, de a dovedi, prin multitudinea lor, importanța purificării și asanării în cadrul societății romane. Deși termenii purificării și cei ai asanării sunt analizați în subcapitole separate, trebuie subliniat faptul că, în nenumărate rânduri, cele două arii se întrepătrund, fiind imposibil a stabili o distincție clară.

Analiza termenilor latinești este realizată pe baza sinonimiei dintre aceștia, dar și pe baza antinomiei pur-pângărit, curat-murdar, sănătos-bolnav, normal-nebun, manifestate la nivel fizic, material, moral și spiritual. Pornind de la etimon, sunt supuși analizei termenii derivați și compuși, aparținând diverselor părți de vorbire, insistându-se asupra acelor care prezintă, ca sens, relevanță pentru tema propusă.

Vom constata, în urma analizelor lexicale, că termenul purificare face, în general, trimitere la latura spirituală, vizând apropierea de divinitate prin ducerea unui trai ce presupune respectarea riturilor, renunțarea la viciile de orice natură, îndepărtarea murdăriei trupului și sufletului, cinste și virtute, pe când asanare este pus în legătură cu însănătoșirea, cu vindecarea fizică, cu păstrarea integrității trupesti sau mentale, cu alungarea factorilor ce produc slăbiciunea sau durerea trupestă sau sufletească.

Capitolul al II-lea, „Curățenia și asanarea corpului ca ideal roman”, dezbate asupra aspectelor de cultură și civilizație implicate în procesele de purificare și asanare. Partea introductivă a capitolului stabilește locul curățeniei și al asanării în mentalul romanilor. Astfel, igiena personală și grija pentru corp evoluează de la o simplă rutină menită a preveni îmbolnăvirea trupului la un ideal de virtute și de frumusețe. Guvernați fiind de idealul *mens sana in corpore sano*, romanii urmăreau atât edificarea unui trup frumos, cât și păstrarea acestuia sănătos, dar și realizarea unei legături între trup și spirit, acestea influențându-se reciproc.

O importanță deosebită prezintă noțiunea de purificare și în viața religioasă, celui care săvârșește ritualurile menite a aduce bunăvoința zeilor cerându-i-se să fie curat atât trupest, cât și sufletește, astfel încât să obțină răspunsul pozitiv al divinității. Pragmatismul romanilor, manifestat inclusiv în viața religioasă, îi determină pe aceștia să opteze pentru o existență într-un mediu purificat, dovadă ceremoniile de purificare: rurale, urbane, publice, prin care se îngrijeau să asigure buna funcționare a acelor elemente care le asigurau hrana (ceremoniile de purificare a câmpurilor), siguranța (ceremonii de purificare a armelor), existența însăși. Ceremoniile de purificare aveau ca scop și restabilirea unei bune relații cu zeii, căroro romanii, în mod involuntar, ar fi putut să le greșescă, mai ales

că actele de cult erau complexe, și, prin urmare, ar fi putut atrage nemulțumirea și refuzul zeilor de a le oferi protecție și de a le îndeplini cererile.

Dincolo de granițele vieții religioase, ritualismul romanilor se manifestă în fiecare aspect al vieții cotidiene, astfel că fiecare act din viața acestora dobândește o încărcătură sacră. Conduși fiind de pragmatism și de dorința ca toți cetățenii romani să se bucure de aceleași binefaceri ale civilizației, romanii au căutat îmbunătățirea permanentă a condițiilor de viață.

La începuturile societății romane, când munca ogorului era îndatorirea fundamentală a fiecărui roman, preocuparea pentru igiena personală și pentru sănătate era minimală. Un prim pas în îmbunătățirea condițiilor de viață îl reprezintă construirea apeductelor și aprovizionarea cu apă a orașului. Impunătoare și costisitoare prin construcție, complexe, dificil de întreținut, apeductele au fost mereu dezvoltate pentru binele public. Același este și cazul fântânilor publice, situate la răscrucele drumurilor. Din vremea lui Augustus, statul asigură sumele de bani necesare furnizării de apă și tuturor celorlalte cheltuieli implicate de aceasta. Accesul cetățenilor la apă era egal, fără a fi făcute diferențieri în funcție de statut. Surplusul de apă era folosit în activitățile meșteșugărești care o necesitau. Accesul apei în locuințele romane era condiționat de natura acestora, *insulae*-le, clădiri înalte, aflându-se într-o situație precară atât în ceea ce privește curățenia locului, cât și igiena și sănătatea locuitorilor săi.

Alte elemente importante, implicate în procesul de curățare a orașului, erau sistemul de canalizare și latrinele publice. Sistemul de canalizare, pe lângă ducerea deșeurilor și murdăriilor spre Tibru, aduna apele coborâte de pe coline și asana mlaștinile pentru a împiedica îmbolnăvirea locuitorilor din împrejurimi. Deși s-a realizat o diversificare a rețelei de canalizare, numeroase cartiere din Roma au rămas fără canale de scurgere, astfel că murdăria rămânea pe străzi și genera îmbolnăvirea, cu atât mai mult cu cât sărăcimea ignorantă își arunca mizeria, inclusiv fecalele, direct în stradă. În privința latrinelor publice, acestea erau așezate în apropierea piețelor și termelor, fiind folosite de majoritatea cetățenilor și reprezentând, dincolo de orice fel de jenă, adevărate locuri în care romanii socializau.

Un subcapitol important este „Îmbrăcămintea și *cura corporis* la bărbatul roman și la femeia romană”. Acesta subliniază, prin clasificarea pieselor vestimentare și prin enumerarea etapelor îngrijirii corpului, permanenta grijă a omului roman pentru propria imagine, pentru curățenie și înfrumusețare. Opțiunile vestimentare ale romanilor nu au reprezentat o atitudine de opoziție față de tradiție, ci au fost generate de dorința de confort,

pragmatismul impunându-se și în acest caz, mai ales că *toga* era greu de purtat și costisitor de întreținut. Interesul deosebit pentru vestimentație a dus la dezvoltarea meșteșugurilor implicate în producerea și întreținerea produselor textile.

În ceea ce privește *cura corporis*, la bărbatul roman o importanță deosebită are îngrijirea bărbii și a părului, iar la femeie: complexitatea îngrijirii părului, potrivirea bijuteriilor cu hainele, îngrijirea dinților, unghiilor, epilarea trupului.

Apogeul curățării corpului are loc în băile publice, ritual urmărit de subcapitolul „Termele romane și curățarea corpului”. Putem constata evoluția acestora de la simple cabine întunecoase la niște construcții maiestuoase care au devenit centrul vieții sociale. Această dezvoltare este pusă pe seama preocupării unor cetățeni înstăriți de a împărtăși semenilor binefacerile băilor, ulterior statul asumându-și grija în această privință. Subcapitolul urmărește băile romane atât din punctul de vedere al structurii, al funcționării și al întreținerii, cât și din punctul de vedere al ritualului îmbăierii și al implicațiilor sociale.

Referitor la asanarea trupului, este avută în vedere atât componenta magico-religioasă, care consta în invocarea spiritelor protectoare și a divinităților, cât și cea medicală, care, sub influența grecilor, presupunea atât tratament medicamentos, bazat pe amestecul diferitelor plante, cât și intervenții chirurgicale, care aveau loc ca ultimă opțiune. În economia lucrării, este alocat spațiu și celor care și-au adus contribuția la dezvoltarea medicinei romane. De asemenea, este specificat rolul plantelor pentru diversele afecțiuni. În egală măsură, sunt amintite bolile frecvente în rândul romanilor și felul în care se intervine în privința acestora. În cadrul acestui subcapitol este realizată și o clasificare a medicilor. Nu este trecut cu vederea nici rolul farmaciștilor acelor timpuri.

Capitolul al III-lea, „Horatius: *doctor et medicus spiritualis*”, are scopul de a demonstra, pe baza interpretării textelor horatiane, efectul purificator și vindecător al poeziei. Astfel, după o trecere în revistă a vieții și a operei autorului, sunt analizate în profunzime acele creații horatiane care atât prin terminologie, cât și prin ideile sau aspectele de cultură și civilizație pe care acestea le exprimă, ne sprijină afirmațiile. Fără a nega latura estetică a acestor creații, lucrarea noastră va insista asupra laturii morale.

Ca o introducere la abordarea satirelor horatiane, este analizată noțiune de răs, formele acestuia și semnificațiile pe care acesta le dobândește. Astfel, răsând pe seama defectelor comportamentale sau morale poate fi încurajată îndreptarea omului vicios. În egală măsură, prin răs, înțeleptul se distanțează de micimea existențială. De asemenea, sunt avute în vedere etimologia satirei și atitudinile satirice ale romanilor. Fiecare dintre cele

patru categorii de satire horatiene stabilite de exegeți: anecdotice, literare, morale, autobiografice, ne oferă material substanțial pentru studiu. Satirele zugrăvesc carențele contemporanilor susceptibile de ameliorare, precum avariția, lăcomia, ambiția, superstiția, veșnica nemulțumire a omului, exagerările culinare, falsele repere morale, lipsa de măsură, oferindu-se remedii, modul de redobândire a sănătății spirituale, calea spre virtute, spre o viață împăcată și cumpătată.

Epodele, inspirate de viața cotidiană, abordează tema prieteniei, a suferinței din pricina iubirii, expun idei epicureice, condamnă superstițiile și vrăjitoria, laudă viața liniștită la țară, critică ororile și nedreptățile războaiele civile și viciile ce conduc la decăderea poporului roman. Și în acest context, autorul trage un semnal de alarmă prin criticarea vehementă a viciilor, urmărind să ofere, în egală măsură, soluții salvatoare.

Carmen saeculare este expresia moravurilor sănătoase pe care poetul le cere divinității pentru poporul roman și pentru conducătorul său.

Și odele horatiene, opera lirică a lui Horatius, prin teme variate, pun în evidență orientările filozofice și morale ale autorului și oferă sfaturi și remedii în privința necazurilor, a spaimelor induse de trecerea timpului, a scăpărilor umane generate de diferite vicii, de războaie, de dragoste, de magie.

La rândul lor, epistolele tratează aspecte general-umane ce prezintă interes în cercetarea noastră, autorul cautând rezolvarea în învățăturile filozofiei. Poetul susține importanța educației în viața oamenilor. Aceștia, responsabili fiind, adoptând un mod de viață cumpătat, renunțând la dorința de îmbogățire, la poftă, la invidii, la mânie, la violențe, pot îndepărta proastele apucături și recupera sănătatea trupească și sufletească.

Ultimul capitol al tezei, „*Cura corporis et animi* în opera ovidiană”, este alocat textelor ovidiene care surprind rolul purificator și vindecător al poeziei. Astfel, după o scurtă prezentare a vieții și întregii opere a lui Ovidius, este efectuată o analiză amănunțită a lucrării *Ars amandi*, care, dincolo de sfaturile privitoare la cucerirea femeii, respectiv a bărbatului, oferă detalii importante cu privire la îngrijirea corpului bărbatului și al femeii, la vestimentație și la coafură, la cosmetice, precum și la ascunderea acelor cusururi care ar putea face respingătoare o persoană.

În altă ordine de idei, deoarece numeroase sfaturi au la bază înșelătoria, minciuna, trădarea, prefăcătoria, folosirea celor din jur, lipsa de scrupule, putem invoca impuritatea morală, murdăria morală pe care o acceptă cel ce-și dorește a avea câștig de cauză în războiul iubirii.

Un alt aspect analizat este acela al iubirii ca boală, îndrăgostitul trebuind să afișeze atitudinea unui bolnav aflat la capătul puterilor. Nu ignorăm în analiză nici ponderea pe care o are educația, care sprijină construirea unei existențe fericite.

Semnificativă pentru tema propusă este și lucrarea *Remedia amoris*, care oferă, prin intermediul poetului-medic, remediile apte să-l vindece pe îndrăgostitul bolnav și să-l țină departe de nenorocirile pe care i le-ar putea produce disperarea generată de dragostea neîmpărtășită sau devenită dureroasă. Timpul, detașarea, evitarea singurătății, ruperea oricărei legături cu persoana pe care a iubit-o sau cu persoane din anturajul acesteia îl salvează pe îndrăgostit de depresie, de nebunie și de moarte. Situația fiecărui îndrăgostit trebuie tratată independent, precum o boală care se manifestă diferit de la un individ la altul, astfel că recomandările versurilor ovidiene trebuie adaptate în funcție de personalitatea bolnavului din dragoste.

De medicamine faciei feminae prezintă interes atât datorită recomandărilor privitoare la îngrijirea trupului, cât și la cultivarea sufletului. Curățenia trupească reprezintă cel mai important pas în înfrumusețare, chiar dacă autorul recomandă tot felul de artificii menite a aduce o îmbunătățire în imaginea femeilor dezavantajate de natură. Și această lucrare oferă remedii în privința carențelor trupești, incluzând câteva rețete pentru îngrijirea trupului.

Poezia exilului, *Tristia* și *Epistulae ex Ponto*, a fost analizată prin prisma rolului salvator pe care poezia îl dobândește, aceasta având funcția de a-i oferi mângâiere poetului izgonit din mijlocul alor săi pe niște meleaguri ostile din toate punctele de vedere, de a-i fi purtător de cuvânt în patrie, atât pentru a se justifica, cât și pentru a solicita iertarea, de a-l ajuta să-și suporte slăbiciunea trupească prin concentrarea asupra redactării ei, de a-l ajuta să nu-și piardă mințile din pricina spaimelor trăite și a singurătății, de a-l ajuta să dobândească nemurirea și să se justifice în fața posterității. Am aprofundat analiza acelor elegii care se pretează temei propuse.

În demersul nostru am utilizat o bogată bibliografie. Am încercat să aducem originalitate lucrării atât prin structură, cât și prin abordare și prin viziunea asupra textelor literare analizate, texte aparținând unor autori care și-au lăsat amprenta asupra veacurilor prin opere deschise mereu celor mai diverse interpretări și abordări.